

Hajtúkanyar

(részlet)

Fiamnak

– Én tévedésből vagyok itt – mondta az az ember, akinek nem volt orra. – Én az első világháború főhadnagya vagyok. Arany vitézségim van.

A gyerek közvetlenül mögötte állt. Kissé felágaskodott, hogy jobban láthassa azt az embert, akinek nem volt orra. Csak orrlikai voltak, megnőtt, megnyúlt fekete lyukak az arc közepén. Hogy az orrhegyet felvarrták-e az orrnyeregére, vagy egyszerűen lemetszették, kardpengével, bárd élével, azt a fiú nem tudta megállapítani. Olyan önmagából kifordult orr volt.

– Bitte, ich bin aus Versehen hier – mondta ekkor az ember, akinek nem volt orra, egy arra haladó fehérköpenyesnek. Az idegesen elhessegető mozdulatot tett, talán hogy a karjára ne akaszkodják, vagy talán csak, hogy ne kerüljön hozzá túl közel.

– Ja, gewiss – felelte, és kiment a másik ajtón, de az ember, akinek nem volt orra, örvendezve fordult szomszédjához. A falábúhoz.

– Látja, azt mondta, biztosan így van, nem vonta kétségbe, ezekkel lehet beszélni, ez, kérem, egy korrekt nép, itt orvosok vannak, nem andrisok, akik csak a napot lopni vették magukra az egyenruhát, hallotta volna, mit mondott nekem egyik a cukorgyárban, amikor átnyújtottam az irataimat...

A gyerek a falábút figyelte, ilyet sem látott még közlelő soha, a lábcsontok egészséges színű volt, rózsaszín, nem, annál azért öregebb színű, sárgás, de mégsem beteg, nem fekete, nem üszkös, nem sebes, s így valahogy még ijesztőbb is volt, sehogy sem illett hozzá az a bot, amiben végződött. A gumi az alján mintha pata lett volna. A férfi nem szólt, csak a másik, akinek nem volt orra, az beszélt mindig, az ajtó nyílását lesve, hogy ismét előállhasson valakinek a maga ügyével.

A falábú hátán szeplős volt a bőr, a karján is végig, amivel a mankót szorította a hóna alá, erős karizmai vannak, állapította meg a gyerek, s tetszett neki, hogy nem beszél, ő sem bírt most beszélni. Az az öregember, aki mellette vetkezett a hibátlan fehérségű, gonddal mázolt padkán, megpróbált barátságos lenni vele, de ő nem bírt; konokul, félig lesütött pillák alól figyelte, mint bújjik ki a holmijából az öreg.

– Bitte sehr, ich bin aus purem Versehen... – mondta az az ember, akinek nem volt orra, egy újabb fehérköpenyesnek, aki sietős léptekkel ment át a termen.

– Später – felelte az, oda sem fordulva, s az ember, akinek csak orrlikai voltak, boldogan újságolta mankós szomszédjának:

– Azt mondta, később, később majd sort kerítenek rá, miért nem próbálkozik meg maga is, én kivételezett vagyok, de azért maga is megpróbálhatja, szívesen tolmácsolok, ezek megbecsülik, ha valaki jól beszél a nyelvüket...

A falábú feszülten hallgatott; ha nekem nem volna orrom, én nem merném mutogatni az arcomat senkinek, gondolta a gyerek, s a másik lábára állt, elfáradt. Nem tudta, mennyi ideje állhatnak már itt, a szerencsésebbek hátul a falhoz dőltek, ahogy hátranézett, látta, hogy a fal tövében még fekszik is valaki, néhányan úgy támasztják a hátukkal a falat, hogy a földön fekvőt elfedjék, csak annyit látott belőle, hogy a lábszára merő egy véraláfutás, a terepszínű sátrak szoktak ilyenek lenni, de ez mégis más volt, a lilászörös foltok széle zöldessárgába ment át, s azok is tarkák voltak, akik körülállták, annak, aki a fejét támasztotta az olajfestéktől hűsen csillogó falnak, annak az egész hátulja térképet játszott, s a lapockája behorpadt egy tenyérszerű véraláfutás súlyos sötét-kék foltja alatt.

A gyerek ismét lábat cserélt; a kőpadlón maga körül csupa szabálytalan, ijesztő, öreg lábfejet látott, elszarusodott sárga körmöket, akkorákat, mint a lófog, hegyesen kiálló bütyköket, helyükből kimozdult, felpuffadt bokákat; a vékony lábszárak közepén formátlanul nagy volt a térd, és a csuklók és a könyökcsontok is daganatnak látszottak inkább. Félt ettől a csúnyaságtól, amelyet a ruhák ez ideig elfedtek szeme elől, felöltözve a háta nem voltak ilyen görbék, a vállak sem ilyen esettek, a hús nem ilyen lötytyedt. A szemölcsök, a májfoltok, a zsírdaganatok undort keltettek benne, olyan is akadt, akinek testén az elrongyolódott barna bőrszínűzés alól néhol nyugtalanítóan kivillant a régi-új hús megnyugtató színe – leferrázta volna magát vagy lángok mardostak végig rajta?

– Gleich – rázta le egy újabb fehérköpenyes azt, akinek nem volt orra, a gyerek ismét lábat cserélt, hasonló korút keresett a szemével, de csak magánál kisebbeket látott, egy tízéves formát, kézenfogva egy öregemberrel, talán melléjük kellene sodródni, de az öregember elijesztette, felhúzott vállain golyvás nyak ült, kondorkeselyű – gondolta a gyerek –, dögöt eszik. Van ilyen a színes préselt képei között. Otthon. Tiszafüredről hozta Apu.

Részlet Ember Mária Hajtúkanyar című nagyszerű regényéből

A kisiú szép volt, göndör, szőke; nem messze tőlük állt egy másik, az is egy felnőtt kezén, szótlánul, csak az öregapja beszélt hozzá. Talán nem szabad megöregedni – gondolta a gyerek. Fiatal férfi egy sem volt köztük. Az öregeből, akinek nem volt orra, lassan csöpögni kezdett a vizelet.

– Türtőztesse magát! – kiáltott fel valaki.

– Igen, fegyelmezze magát! – sziszegte egy másik.

– Aztán majd minket büntetnek meg érte! – mutatott a kőpadlóra a harmadik. – Ezek az ártatlan gyermekek tudnak vigyázni, csak az ilyen nagyhangúak hozzák ránk a bajt!

– Ne ordítson, kérem. Meghallják.

– Hadd hallják meg, hogy mi tiltakoztunk.

– Emberek; legyünk észnél. Mással is előfordulhatott volna.

– Az ilyen disznók miatt kell szenvedni a többinek. Méghogy ő kivételezett.

– No de, uraim, én valóban az első világháború főhadnagya vagyok. Igazolni tudom.

– Azt ott mégis maga fogja felnyalni.

A gyerek a másik lábára állt. Szédült, érezte, hogy hamarosan vele is baj lesz. Még tudja tartani, a vagonban hozzászokott, hogy megvárja, amíg szűrni kezdi a vizelet, restelt kigombolkozni annyi nő előtt, hiába mondta Anyu, hogy nincs abban semmi. A feje is fáj; mióta nem ettek? Az, aki a fal tövében feküdt, akit terepszínűre vertek, az biztosan maga alá eresztett már régen.

Az ajtó mindkét szárnya kinyílt, egy fehérköpenyes magasra emelte a kezét, hogy figyelmet kér. Laufschrift, marsch! – kiáltotta, s az, akinek nem volt orra, készségesen fordult hátra: – Azt mondja, futólépés! – A gyerek érezte, hogy meglöki, elindult; az ajtó nyílásába érve látta, hogy több termen kell majd átfutniok, a kétszárnyú ajtó már mindenütt ki van tárva. A harmadik vagy a negyedik teremben nők álltak, kétoldalt, arccal a fal felé fordulva; Anyut próbálta keresni a szemével, de nem találta meg a meztelen tömegben; sok öregasszony volt köztük, némelyik majdnem kopasz, csak ősz sörték fedték a fejüket, több nagyhasút is látott egy csoportban, végül fiatalabb nőket, hosszú, kibontott hajjal, egyikük vattát szorongatott a combjai közt s a lába szárán vékony vércsík csorgott végig.

A menet megtorpant. A nők torz, kifecamodott tartásban, a feneküket kidugva, az elejüket takargatva álltak, mintha dideregnének, de azért a fejüket oldalra fordítva próbáltak arcokat keresni a sorban. Marsch! – hallatszott megint, a gyerek is nekilódult, mindig futni kell, gondolta dühösen, miért kell mindig futni?

A MAGYAR KIRÁLYI BELÜGYMINISZTER *rendeletéből, kelt Budapest, 1944. április hó 7-én:*

Kétes zsidók szintén a gyűjtőtáborokba szállítandók, tisztázásuk ott történik.

Baky László s.k.

Államtitkár

Miért kell mindig futni, gondolta szívdobogva a gyerek, mindig futni kell, a gettóba menet is szaladni kellett, a kocsiúton végig, azután persze megtorlódott a tömeg, megállt, talán hogy a járda szélén ácsorgók közül előléphessen az a férfi, és leköphesse Kl. nénit. Kifelé a gettóból is futni kellett, arra a poros térre, hogy azután egész álló nap ott álljanak és várjanak, és a vagonokhoz is futni kellett, amikor a cukorgyárba mentek, és azután a cukorgyárból ki, a vagonokhoz, és azután a vagonokból ki, a tábor kapujáig. Laufschrift, marsch, kergették a németek, lóz, lóz, gémá, gémá, kiáltották, korbácsukat ütésre emelve, az ukránok, miért kell mindig futni, gondolta a gyerek, miközben már csak lépésben, libasorban mentek előre, ráállították egy mérlegre, totóléccel megmérték a magasságát, centivel a fejbőségét, csendben, szaporán ment az egész, több fehérköpenyes mérte, írta, adta tovább, talán meg is röntgenezték, nem tudta, szédült, fáj a feje. Az ajtóban egy darabka szappant adtak a kezébe.

A *Harc* 1944. május 20-i számából, *Nagykálnai Levatic* László cikkéből:

A magyar társadalomnak régi óhaja teljesült azzal a május 2-i rendelettel, amelyben a belügyminiszter eltiltotta a megkülönböztető jelzés viselésére kötelezett zsidókat a nyilvános fürdők látogatásától.

A fürdőben bádoggállványok húzódtak, két-két lemezből ék alakban összefutó vályúk. Több sor volt belőlük, s minden sor előtt egy fehérköpenyes állt és dirigált: Schnell, schnell! A plafonon a dróthálóban őrzött lámpaburák csak tompa fényt adtak, homályosabbat, mint amilyen eddig volt az orvosi szobákban. A szappan nem habzott, a gyerek ügyel-bajjal feltette a lábát a vályúba, kézi csapból jött a víz, jólesett. Most vette észre, hogy a combja tele van. pörsenésekkel. Tizenöt napja nem mosdott.

Három napig jöttek, s vizet csak kétszer kaptak: egy vödörrel Szolnokon, eggyel Hegyeshalomnál. Egy török-szentmiklósi kereskedő mindjárt azt ajánlotta, merjék igazságosan széjjel, mielőtt elfogyna és egymásra haragudnának meg érte. Mindenki egyetértett, csak kimerni nem volt mibe. Anyu a cserépszilkből kikaparta a szilvalekvárt a kék kockás konyharuhába, s a mázas kis edénybe vett vizet. Azt aztán egész úton fogni kellett, hogy ki ne csobbanjon.

És fogni kellett a vödröt is, a másikat: azt csak egyszer ürtették, a határon. A szemiklósi kereskedő mondta ki

azt is, hogy mindig annál maradjon, akinek utoljára kellett. Amikor megtelt, az ajtó közelében jelölték ki a helyét, hogy ha kiloccsan a soros kezéből, legalább kifelé folyjon. A szaga így is orrba vágott mindenkit, minden zökkenőnél, s ha gyorsított vagy lassított a vonat. A határon két férfi szállhatott le, egyik az üres, a másik a teli vederrel. Fegyveres németek kísérték őket.

– Megtrágyáztuk – mondta, visszakapaszkodván az, aki az ürüléket ürítette – szülőföldünk szép határát. A gyerek szája mozdult, de azután nem mert nevetni, a felnőttek olyan sötéten gubbasztottak. Egy német katona két kenyeret nyújtott fel, a vagon két felére intve. H. doktornő, Szolnokról, felkiáltott: Van centiméterem! Néhányan felálltak, helyet csináltak neki a földön, a kocsi közepén, egy kunhegyesi hentes ajánlkozott, hogy segít szétbarabolni. Lehet, hogy a németek különbek lesznek, mint a magyarok? – kérdezte valaki; a kenyérvágással igyekezni kellett, amíg a szerelvény állt. A serclit a két vödörös kapta, illetve a kenyérosztók tartották meg maguknak.

Eleinte tülekedés volt a helyért a bedrótozott ablaknál; többen javasolták, hogy osszák be azt is. Később elunták ott álldogálni s a mezőket bámulni, és csak olyankor lódultak oda, amikor a vonat megtorpant. Napközben sokat vesztegelt, mindig a nyílt pályán, soha nem a pályaudvarokon; inkább csak éjjel haladtak. A vagon tulsó felében éjjel-nappal sikoltozott egy asszony. Mi baja? – kérdezte a gyerek, próbálj nem odafigyelni – felelte Anyu. Ők szerencsére a kocsi másik felében ültek. Odamenni, megnézni úgysem lehetett volna. Hetvenhatan vagyunk – állapította meg kenyérosztáskor a szemiklósi. A vagon külső falára rá volt írva: 8 Pferde, 40 Mann – mesélték a vödörseik. És az, hogy Deutsche Reichsbahn. A sikoltozás néha elhalkult, beleveszett a kerekek kattogásába – de álmában mindig előjött; ha sikerült végre elaludnia, az a vijjogó hang verte fel. A szolnoki H. doktort újra meg újra megkérdezte valaki, nem tudna-e segíteni rajta, s H. újra meg újra bizonygatni volt kénytelen, hogy minden gyógyszerét elvették. De néha felállt, a motyójukon ülők vállára támaszkodva átlábolt a vagon tulsó felére, nyugtatgatni próbálta azt az asszonyt. Egyszer, amikor visszatornászta magát, egy marék ősz haját mutatott a feleségének. Tépi – mondta. A felesége elfordult. Minek kellett idehoznia? – kérdezte. – Most mit csinál vele? A doktor büntudatosan nézte az idegen hajszálakat a tenyerén. Beledobom a küblibe – mondta, és feltápáskodott. Aztán majd tarthatja, hiszen használta – sziszegte utána a felesége.

ADOLF EICHMANN *parancs a magyar vidéki gettók evakuálásakor:*
Vagonhiány miatt sehol egyetlen zsidó le nem maradhat, bezsúfolandó!

Várni kellett, megint várni kellett, a fürdő mögött következő újabb teremben, a fertőtlenítőből jövő ruhára. Amikor levetkőztek, batyuba kellett kötniök a holmijukat; úgy is jött vissza, csak gyűröten, nyirkosan, mocsárszagúan. A csapat meglóduzott, amikor a szemben levő ajtón elkezdtek bedobálni a batyukat; a gyerek röptében még látta az övét, de már szét volt szóródva egészen, mire oda tudott furakodni hozzá az izgatottan keresgélő, hajlott hátak mögött. Tempo! – kiáltotta az oldalajtóban az egyik fehér köpenyes nő, dalli, dalli! – énekelte a másik, miközben kitérte a két ajtószárnyat. Az a darab kenyér, amit a ruhájába kötött, nem lett meg. Anyu adta a kezébe; amikor a fürdő előtt elválasztották őket. Mindenki tülekedni kezdett a nyitott ajtó felé.

Kiértek. Odakint gumibotos ukránok várták őket, katonacsizmában, de civilben. Keskeny úton kellett végigszaladniok, két sor szögesdróttal szeptett kerítés között. Anyu motyogta a gyerek, Anyu – lihegte a gyerek, beértek a fabarakkok közé, azokat is szögesdrót választotta el egymástól, s még mindig nyakukon voltak az ukránok, újabb és újabb ukránok, a kerítés mentén kétoldalról kettésével vártak rájuk, egy ukrán lány kockás szoknyáját szépen lebegtette a szél; a barakkok előtt nem állt senki, az ukránok beverték őket a faházba, s az emeletes faágy tetején hason fekve nyújtotta le a két karját Anyu. A kenyér elgurult – mondta a gyerek.

A STRASSHOFI GYÚJTÓTÁBORBA

1944. június 27-én Szolnokról 2567

június 29-én Debrecenből 6841

június 30-án Szegedről 5739

és Bajáról 5640 ember érkezett

A magyar vidékről minden más transzportot, minden június 27-e előtt vagy június 30-a után indított emberszállítmányt Auschwitzba irányítottak.

Anyu kenyere is kórházzagú volt, fertőtlenítették; szilvalekvárt adott hozzá a konyharuhából. Próbálj elaludni – mondta azután, és betakargatta. Jól körülnéztél? – kérdezte még, hevesen megszorítva a kezét: – Aput nem láttad?

A kórházzaggal akkor ismerkedett meg, amikor Szolnokon kivették a manduláját. Anyu vitte be, azt ígérte, nem fog fájni, mégis fájt, utána még jobban fájt, a fagyalt sem ízlett, tán mert termoszban hozták. A borsólevest a cukorgyárban tejeskannából mérték.

Apácák osztották. Karingük bő ujja hátracsúszott könyékig. Az udvaron osztották, pedig esett az eső. Folyton esett az eső. Kendőkkel, plédokkal borított emberek sorakoztak Fel, csupa eltakart fejű, csuklyás, ijesztő alak. Nem mehettek oda mindketten, egyiküknek a csomagokat kellett őrizni. Menj – mondta Anyu, és mert plédjuk

nem volt, szétbontotta a paplant, azt terítette rá. Nem kell – mondta a gyerek, és lerázta a puha kockákra osztott takarót, nem csecsemő már, hogy bepólyázzák. Menj csak – mondta Anyu, és visszatakarta a paplanba –, enni kapsz. Az egyház küldte.

Beállt a sorba, a lökdösődő, veszekedő emberek közé. Mellettük a puha sárban egy kézen járó nyomorék igyekezett előrehajtani magát, két keze valamiféle papucsba volt bújtatva, törzse alatt négykerekű deszkalap tolta maga előtt a sarat. A sorból kiabáltak vele, itt mindenki egyenlő, ne akarja megelőzni őket. A nyomorék nem felelt, csak lökte magát előre.

A gyerek előtt nagy hasú asszony állt, kezénél fésületlen kislány. Mellette egy férfi, lepedőből varrt oldaltarisznyával. Csajkája is volt, s a gyerek dühösen nézte a fehér porcelántányért a saját kezében. Leves helyett lassanként megtelik esővízzel. Azzal szokta otthon a haját mosni Anyu. A hordóból vette hozzá a vizet, az eresz alól. A csajkának teteje is volt, ügyes jószág. Előtte a kislány egyfolytában nyafogott, rimázkodott, sírdogált. Az asszony csak fogta a kezét, nem szólt hozzá.

– Utat – kiáltották ekkor hátul –, halottat visznek!

Hordágyon feküdt, pléddel letakarva, nem láthatott belőle semmit. A kapuhoz vitték, a kapu mellett a szemétdombra. Oda kellett vinni az öngyilkosokat is. Oda dobták azt a nőt is.

Amikor a lövést meghallották, néhány férfi kiszaladt a csarnokból az esőbe. Egy asszony – mondta Ottó bácsi, amikor visszajött. Lelőtték? – kérdezte Anyu. Ottó bácsi bólintott. Este minden csarnokban kihirdették, hogy szökni akart. És hogy nem szabad húsz lépésnél közelebb menni a kapuórhöz. Ezt különben már mondták, amikor azt hirdették, hogy akinél még van pénz vagy arany, adja be. Vagy amikor azt hirdették, hogy aki a lakásában elrejtett valamit, most mondja meg. Folyton hirdettek valamit.

– Gondolja, hogy tényleg szökni akart? – kérdezte Anyu Ottó bácsit. Másodunokatestvérek voltak, mégis magázódtak.

– Ugyan – felelte Ottó bácsi. – Talán csak kérdezni akart az őrtől. Egyszerűen idegesek. Az a két taknyos tizen-nyolc éves német őriz itt ötezer embert. Félnék.

– Ottó bácsi – kérdezte akkor a gyerek –, miért nem megyünk nekik? Ötezren vagyunk kettő ellen. Miért hagyjuk?

– Mert nekik puskájuk van, fiam – mondta Ottó bácsi lenézően. Ezt utálta benne mindig: hogy úgy beszél vele, mintha még mindig pisis volna.

De most ezzel sem törődött. Emelt hangon mondta, diadalmasan

– És hány golyójuk lehet, amíg nem kell utánatölteni? Húsz? Kétszáz? Akkor menjen elöl az a húsz vagy kétszáz, aki elvállalta, hogy meg kell halnia. De a többi négyezernyolcszáz megszabadul és elmehet haza. Én vállalnám, hogy az első sorban megyek.

Anyu rémülten tapasztotta a gyerek szájára a tenyerét.

– Megőrültél? – kérdezte. – Meghallhatják.

Ottó bácsi legyintett.

– Gyerek vagy még, hiába. Hazamenni? Hová? És hány géppisztolyos várna ránk odakint, mit képzelsz? És hány feljelentő?

A németek most is ott álltak a kapuban: az egyik több lehetett tizennyolc évesnél, megvolt az talán már harminc is. De a másik, az a sovány fiú, az alig volt magasabb nála, és a csizma szára lötyögött a lábán. Csipőből rájuk irányított fegyverrel, fényes esőköpenyben állt mind a kettő, és vigyázta az ételosztáshoz rendetlenül felsorakozott menetet. A kapu közelében folyt az osztás, az apácák nem mehettek beljebb. És nem messze tőlük gurították le a hordágyról a halottat; kicsit tanakodtak fölötte, levették a plédjét, azután elmentek. Csend volt a kupac tetején; tegnap az az öngyilkos orvosházaspár még sokáig hörgött. Kivált az asszony dobálta magát, szétártta combjait, szétvetette a térdét. Orvost nem engedtek hozzájuk. Haragszanak rájuk, mert nem várták meg, amíg ők ölik meg őket – mondta Ottó bácsi. Ezt nem értette, de nem akart kérdezősködni. És nem vallhatta be Anyunak, hogy odament a kapu közelébe, megnézni az öngyilkosokat.

A sor kínos lassúsággal haladt előre. Rugdalni kezdte a sárcsomókat, talpával szétlapította, cipője élével újra széttördelte őket. Hátha arany karkötőt talál. Azt mesélte valaki, hogy a latrina meg a sár tele van eldobált ékszerekkel. S hogy most a szegény zsidók járnak jól, összeszedhetik, amit a gazdagok nem mernek maguknál tartani; náluk nem fogja keresni senki. Á, Anyu úgyszemint engedelme, hogy felemelje.

Hirtelen felbomlott a sor, az előtte állók előre tolongtak, láthatóvá lett egy tolokocsi, amely szintén sorbaállt idáig. Varjak kezdtek körözni a szemétdomb felett, a hátul állók nem akarták elhinni, hogy elfogyott a borsóleves. A gyerek tanácstalanul állt, kezében az esővíz mosta tányérral. Az élről legyintve fordultak hátra néhányan, a hátsók nagy erővel nyomakodtak előre, mintha rá akartak volna hágni az előttük állók hátára, most összetalálkoznak azokkal, akik már visszafelé jönnek, az egyik lehajol, mintha megcsillanni látott volna valamit a sárban, a még mindig előre tolakvók közül egy férfi mintha már át is vetné rajta a lábát, az a varjú mintha le akarna szállni az apáca fityulás fejére, nem is varjú, hiszen fehér, de nem golya, totyakosabb annál, nem is magyar madár; lebernyeges, tátott csőre ezüstösen villan; vízesésként okádja vissza a nyálas kis halakat...

A gyerek úgy érezte, megbillen a gyomra. Felkapta a jobb kezét; elájult. Amikor Anyu rátalált, már sem a tányér nem volt a kezében, sem a paplan nem volt rajta.